Микола
ГНАТОВСЬКИЙ

Права осіб, позбавлених свободи, у контексті пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19): діалог Європейського комітету із запобігання катуванням, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню із державами-членами Ради Європи

Пандемія коронавірусної хвороби (COVID-19) створила у 2020 році надзвичайні виклики для держав у всьому світі. Не стали винятком і 47 держав-членів Ради Європи. Усі вони беруть участь у (Європейській) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), а також неодноразово проголосили свою відданість основним цінностям, на ствердження яких спрямована вся діяльність Ради Європи: прав людини, демократії та верховенства права.

Функціонування держав, що є сторонами ЄКПЛ, в умовах пандемії повинно ґрунтуватися насамперед на позитивному зобов'язанні вживати заходів із захисту життя кожної особи, яка знаходиться у межах її юрисдикції, що випливають зі статті 2 Конвенції («Право на життя»). Реалізація цих зобов'язань, водночас, повинна відбуватися із дотриманням інших зобов'язань у сфері прав людини, серед яких основоположною для будь-якого демократичного суспільства поряд з правом на життя є абсолютна заборона катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження або покарання (стаття 3 ЄКПЛ).

Ці виклики мають особливий та інтенсивний характер для співробітників різноманітних місць несвободи, зокрема поліцейських ізоляторів, пенітенціарних установ, центрів тримання мігрантів, психіатричних лікарень, установ соціального захисту, а також різного роду новостворених установ або зон, де особи перебувають на карантині. З огляду на це, Європейський комітет із запобігання катуванням, нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню (КЗК) 20 березня 2020 року опублікував документ під назвою «Перелік принципів, що стосуються поведження з особами, позбавленими свободи, у контексті пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19)». Цей документ став першим, ухваленим у межах європейської системи захисту прав людини у відповідь на санітарну кризу, викликану пандемією коронавірусної хвороби.

Визнаючи очевидну та безумовну необхідність вжиття жорстких заходів для боротьби з COVID-19, КЗК наголосив, що захисні заходи ніколи не повинні призводити до нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження з особами, позбавленими свободи. З точки зору КЗК, усі органи влади, що відповідають за ситуацію осіб в умовах несвободи у межах простору Ради Європи, повинні застосовувати викладені у документі десять принципів.

По-перше, з точки зору Комітету, основоположний принцип полягає у необхідності вжити всіх можливих заходів для захисту здоров'я та безпеки всіх осіб в умовах несвободи. Вжиття таких заходів також сприяє збереженню здоров'я та безпеки персоналу.

По-друге, у всіх місцях несвободи необхідно дотримуватися та повністю застосовувати керівні принципи Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо боротьби з пандемією, а також національні медичні та клінічні керівництва, що відповідають міжнародним стандартам.

УДК: 341.176

<https://doi.org/10.36952/uail.2020.2.74-76>

© М. Гнатовський

ГНАТОВСЬКИЙ Микола

доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Президент Європейського комітету із запобігання катуванням, нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню

По-третє, слід посилити забезпеченість установ персоналом та надавати співробітникам всю необхідну для продовження виконання їхніх завдань у місцях несвободи професійну підтримку, вживати заходів для захисту їхнього здоров'я та безпеки, а також організовувати відповідне навчання персоналу.

По-четверте, будь-які спрямовані на запобігання поширенню COVID-19 обмежувальні заходи щодо осіб, які перебувають в умовах несвободи, повинні ґрунтуватися на законі, бути необхідними, пропорційними, заснованими на повазі до людської гідності та обмеженими в часі. Позбавлені свободи особи повинні отримувати зрозумілою їм мовою вичерпну інформацію про будь-які такі заходи.

По-п'яте, КЗК наголосив на тому, що оскільки тісний особистий контакт сприяє поширенню вірусу, всі органи влади, від яких це залежить, повинні здійснювати узгоджені заходи, що є альтернативними позбавленню свободи. Такі заходи є нагально необхідними передусім у ситуаціях перенаселеності установ. Крім того, органи влади повинні частіше використовувати альтернативи взяттю особи під варту в очікуванні суду, а також вдаватися до скорочення строків позбавлення волі, до умовно-дострокового звільнення та пробації, до повторної оцінки потреби у продовженні недобровільної госпіталізації психіатричних пацієнтів, до виписки або надання комунальної медико-соціальної допомоги особам, які перебувають в установах соціального захисту, а також до утримання максимально можливо мірою від затримання мігрантів.

По-шосте, у питанні надання медичної допомоги Комітет наголосив на необхідності приділити підвищену увагу особливим потребам осіб, які перебувають в умовах несвободи, зокрема вразливих груп та груп ризику, а саме старших осіб та осіб із раніше набутих хворобами. Це передбачає, серед іншого, скринінг на наявність COVID-19 та забезпечення доступу до інтенсивної терапії для тих, хто цього потребує. Крім того, позбавлені свободи особи повинні отримувати від персоналу додаткову психологічну підтримку у цей час.

По-сьоме, КЗК констатував, що зупинення несуттєвих видів діяльності у місцях несвободи у зв'язку із заходами, спрямованими на боротьбу із поширенням вірусу, є виправданим та розумним, основоположні права затриманих осіб під час пандемії повинні повністю поважатися. Це передбачає, серед іншого, право підтримувати адекватний рівень особистої гігієни (включно з доступом до гарячої води та мила) та право щоденно перебувати на свіжому повітрі (принаймні протягом однієї години). Крім того, будь-які обмеження контактів із зовнішнім світом, включно з візитами, повинні компенсуватися збільшенням доступу до альтернативних засобів зв'язку (таких як телефон або голосовий зв'язок через Інтернет).

По-восьме, у місцях несвободи у випадках ізоляції або поміщення на карантин особи з підтвердженим або підозрюваним інфікуванням вірусом SARS-CoV-2 ця особа повинна отримувати щоденне змістовне спілкування з іншими людьми. Ідеться про потребу уникнути потенційно небезпечних наслідків, які ізоляція особи може мати для її здоров'я.

По-дев'яте, Комітет звертає увагу на необхідність дотримуватися запобіжників від поганого поведіння із особами, затриманими поліцією або іншими правоохоронними органами. Зокрема, три основоположні гарантії проти поганого поведіння, на яких КЗК не втомлюється наголошувати протягом останніх 30 років (доступ до адвоката, доступ до лікаря, повідомлення третіх осіб про затримання) повинні цілковито дотримуватися за всіх обставин та у будь-який час. Запобіжні заходи, як-от вимога до осіб із симптомами носити захисні маски, можуть бути виправданими за певних обставин.

Нарешті, по-десяте, моніторинг з боку незалежних органів, включно з національними превентивними механізмами та КЗК, залишається важливою гарантією, що запобігає поганому поведінню. Держави повинні продовжувати гарантувати доступ моніторинговим органам до всіх місць несвободи, зокрема тих, де особи перебувають на карантині. Разом з тим усі моніторингові органи повинні з усіма запобіжними заходами дотримуватися принципу «не нашкодь», зокрема щодо старших осіб та осіб із раніше набутих хворобами.

Цей перелік з десяти принципів було опубліковано КЗК як офіційними мовами Ради Європи, так і понад двадцятьма мовами держав-членів цієї організації. Крім того, документ було надіслано усім державам-членам Ради Європи із проханням повідомити Комітету про конкретні заходи, вжиті у контексті пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19) щодо поведіння з особами, які перебувають в умовах несвободи у пенітенціарних установах, а також закладах охорони психічного здоров'я, соціального забезпечення, центрах адміністративного затримання мігрантів тощо.

Відповіді держав-членів Ради Європи було підсумовано Комітетом у другій заяві стосовно прав осіб в умовах несвободи у зв'язку з COVID-19. Здебільшого уряди держав ведуть мову про розширений список заходів, обраних як альтернатива триманню під вартою. Зокрема, йдеться про умовно-дострокове звільнення, тимчасове звільнення, заміну тюремного ув'язнення домашнім арештом або розширене використання електронного спостереження. Безсумнівно, це вплине на оптимізацію

рішень у контексті проблеми переповнення в'язниць. У багатьох відповідях згадуються заходи, що було вжито для полегшення контактів затриманих із зовнішнім світом, а саме: надання доступу до відеодзвінків через Інтернет або більш частого і тривалого доступу до телефону до тих пір, поки триває заборона на відвідування.

Крім того, в установах різного типу медичне обстеження новоприбульців значно покращено для виявлення затриманих осіб, інфікованих COVID-19, й надання їм медичної допомоги – що знижує ризики жорстокого поводження і забезпечує належне сповіщення про наявні травми на момент прибуття у місця несвободи.

КЗК підкреслив, що санітарна криза наявно демонструє необхідність ставити права людини на перше місце при прийнятті рішень та оцінюванні можливих наслідків у разі прийняття тих чи інших заходів. Права людини мають стати рефлексом всіх чиновників.

На думку Комітету, найсильніше пандемія вдарила по тих місцях позбавлення волі, де попередні рекомендації Комітету не були виконані. Це стосується всього спектру його повноважень: від в'язниць – до будинків соціального забезпечення, від психіатричних лікарень – до центрів утримання іммігрантів під вартою.

Як показали відповіді держав-членів на низку питань, що були предметом рекомендацій КЗК упродовж багатьох років, рішучі дії приймаються тільки тепер – у кризовому режимі. Комітет закликає відповідні органи всіх держав-членів поступово перейти від управління ризиками – до використання можливостей. Певні надзвичайні заходи, які були введені тимчасово, мають бути сталими. Зокрема, це стосується більш широкого використання альтернатив позбавлення волі з метою покласти край явищу переповненості, яке і без санітарної кризи перетворює пенітенціарні установи на «людські склади», призводить до масових порушень прав людини та позбавляє покарання його мети.

Важливо відзначити, що тимчасові обмеження на поширення вірусу треба знімати, як тільки вони стають не потрібними. Зокрема, це стосується обмежень щодо контактів затриманих осіб із зовнішнім світом і скорочення спектру доступних для них видів діяльності.

Нарешті, Комітет у своїй другій заяві нагадав про виняткову важливість запобігання жорстокому поводженню з людьми в місцях несвободи. Комітет вітає той факт, що в кількох країнах НПМ та інші національні контролюючі органи відновили відвідування місць позбавлення волі та приймають при цьому запобіжні заходи (за принципом «не нашкодь»).

Санітарна криза, викликана пандемією COVID-19, триває, і ситуація осіб у місцях несвободи залишається особливо вразливою. Вона залишається одним із найбільших випробувань здатності держав діяти відповідно до їхніх обов'язків за ЄКПЛ навіть за найтяжчих обставин.